



Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

1010

DE HOOFDKENMERKEN
VAN
DE VOLMAAKTE TAAL.

LEIDDRAAD BIJ DE TAALSTUDIE,
IN HET BIJZONDER BIJ DE STUDIE VAN HET HOLLANDSCH;
ALSMEDE GRONDSLAG VOOR DE LEER VAN DE
INTERPUNCTIE.

DOOR

F. A. HARTSEN.

E

53

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.

1866.

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK



1030 7038

91718
at 1759.

1010 853

DE HOOFDKENMERKEN

VAN

DE VOLMAAKTE TAAL.

LEIDDRAAD BIJ DE TAALSTUDIE,

IN HET BIJZONDER BIJ DE STUDIE VAN HET HOLLANDSCH;
ALSMEDE GRONDSLAG VOOR DE LEER VAN DE
INTERPUNCTIE.

DOOR

F. A. HARTSEN.

UTRECHT,

KEMINK EN ZOON.

1866.



Verliest eene taal haren hoogsten regel uit het oog, dan staat zij gelijk met een schip dat geen compas heeft.

Verder is de volmaakte taal gelijk aan een organisme. Eén beginsel ligt aan haar ten grondslag. Het wordt door menig ander beginsel verduisterd, en dikwijls schijnbaar verloochend, dit is waar, maar . . . het is nochtans de machtigste drijfveer, en steeds merkbaar voor hem die nauwkeurig toeziet.

V O O R R E D E.



Het ontbreekt niet aan pogingen om onze moedertaal te ontwikkelen. Evenwel, het is mijns inziens eene onbetwistbare waarheid dat op dit gebied veel nog te doen valt. Vooral wat *zinbouw* betreft is onze taal nog ver van volmaakt. Ik wil niet zeggen dat het ons ontbreekt aan eene traditioneele uitdrukking voor eenige gedachte, die zich in het dagelijksch leven kan voordoen, dat wij namelijk ons met de taal niet „behelpen” kunnen. Dit niet, maar... ik noem geene taal volmaakt, tenzij zij ook voor de moeilijkste vraagstukken van de wetenschap geschikte uitdrukkingen heeft.

Eene uitdrukking moge traditioneel zijn, dit bewijst geenszins dat zij aan alle vereischten van eene goede uitdrukking voldoet. Geldt het *vormen* dan mogen wij ons aan de traditie allerminst gebonden achten.

Waarheid nu is dit: zal eene uitdrukking aanspraak hebben op den naam van „goed”, dan mag zij niet indruischen tegen de regels van de aësthetica. Het is niet voldoende dat eene uitdrukking begrijpelijk zij, neen, ze mag niet kwetsend zijn voor hem wiens schoonheidszin hoog ontwikkeld is. En, zal eene uitdrukking schoon zijn, dan is het in de eerste plaats noodig dat ze *logisch* is.

Het is niet moeilijk voor eene gegeven gedachte — de meest ingewikkelde niet uitgezonderd — eene logische uitdrukking te vinden. Dit slechts: men moet daartoe een geschikten *leiddraad* hebben.

Zulk een leiddraad te geven, dit is mijne bedoeling terwijl ik mijnen landgenooten dit boekje aanbied.

Ik ben hier uitgegaan van het beginsel, mijn doel zoo ruim mogelijk te stellen, zóó namelijk dat de

uitkomst van mijn streven op *de taal in het algemeen* van toepassing zijn zou. Ik heb in de eerste plaats gevraagd, welke zijn de hoofdvereischten voor *iedere* taal zal ze aanspraak maken op den titel van eene volmaakte taal? —

Heb ik mijn doel bereikt, dan is de inhoud van mijn boekje geschikt om te strekken tot leiddraad bij de taalstudie in het algemeen, tot grondslag van iedere grammatica, — van welke taal dan ook, — *en tot grondslag van de leer der interpunctie.*

Tot grondslag van de leer der interpunctie. Het is niet zonder reden dat die woorden hierboven *cursief* staan. Het schijnt toch dat gemelde leer nog in hare kindsheid verkeert. Het schijnt zoo; althans wat ik over dat onderwerp gelezen heb, dat komt neêr op traditioneele regels, op regels die meer getuigen van nabootsing dan van een denken, critischen geest.

Het is dikwijls goed, het voorbeeld van een talentvol man te volgen. Maar, hetgeen men nimmer vergeten moet is dit: het is iets anders, een talent-

vol man, iets anders... boven menschelijke onvolmaaktheid verheven te zijn!

Zoo ook is het iets anders, een goed bellettrist, iets anders... een wetenschappelijk taalkenner te wezen.

De beoefenaar van onze taal dan wachte zich, eenigen redevorm van een verdienstelijk man zonder critiek over te nemen; hij wachte zich hiervoor te meer, daar het woord „verdienstelijk” maar al te dikwijls niet meer dan „begaamd” beteekent. —

Ik neem deze gelegenheid te baat om den beoefenaar van de Hollandsche taal te waarschuwen tegen eene gewigtige fout: tegen *verkeerd begrepen vaderlandsliefde*.

Onder echte vaderlandsliefde versta ik dit beginsel: HET WAAR BELANG VAN HET VADERLAND NAAR BEHOOREN TE BEVORDEREN.

Maar, *valsche* vaderlandsliefde is het volgens mij, eene verkeerde zaak te bevorderen, omdat zij Hollandsch, Duitsch, Engelsch of iets dergelijks is.

Valsche vaderlandsliefde is het, volgens mij, in

het Hollandsch te schrijven datgene wat reeds veel beter in eenige andere taal geschreven is.

Ik weet wel: er is iets vleijends in het denkbeeld, voor een oorspronkelijk schrijver door te gaan; het is meer bevredigend voor de eerezucht — ja soms ook voor de beurs — oorspronkelijke dingen te schrijven dan te vertalen of wel te excerpeeren. Maar, ik weet ook dat wel eens iets dat ten onzent voor oorspronkelijk doorgaat ten slotte op excerpeeren en dan nog dikwijls op gebrekkig excerpeeren — ja soms op stelen! — neêrkomt. Ik weet ook, dat eene flinke vertaling meer waard is dan een middelmatig oorspronkelijk werk.

Te groot is het aantal van de goede boeken die bij ons zoo goed als onbekend zijn, en ten onzent door middelmatigheden vertegenwoordigd worden.

Landgenooten! wachten wij ons voor deze gevaarlijke klippen:

1°. Jacht naar oorspronkelijkheid.

2°. De bekrompenheid: de waarde van de Hollandsche litteratuur te overschatten.

VIII

Het is een nuttig werk, in eene vreemde taal te schrijven. Doet men zulks dan heeft men dit voordeel: men stelt zich toegankelijk voor de buitenlandsche critiek. Men waarborgt zich zoodoende tegen zelfoverschatting. De Nederlandsche critiek is hier geen goede maatstaf!

Eindelijk raden wij ieder — in het belang van ons vaderland! — dat hij de vreemde talen beoefene en zich in staat stelle de goede schrijvers in het oorspronkelijk te lezen!

Houden wij het wèl in het oog: CONSCIENCIEUSHEID, dit is het eerste kenmerk van ware vaderlandsliefde!

Ten slotte maak ik elken onderwijzer der jeugd opmerkzaam op volgend werk:

FALKMANN, *Stylistik (Stijlkunde)*. (Leipzig,
HAHN, 1849).

Utrecht, Aug.-Sept. 1866.

H.

INLEIDING.



Er is tweëerlei wijze om van gegeven indrukken tot waarheid te komen. De eene is *het instinct* (de intuïtie), de andere is *de redeneering*.

Het instinct is gewoon bij de dieren. Komt het ook voor bij den mensch? Het laat zich verwachten. Immers: zóóveel is er dat de mensch met de dieren gemeen heeft; zou hij niet ook de gaaf van instinct met hen gemeen hebben?

Inderdaad, er zijn verschijnsels, die het waarschijnlijk maken, dat het instinct van den mensch in de lotgevallen van zijn geslacht eene belangrijke rol gespeeld heeft. Men denke hier aan de macht, die den mensch geleid heeft bij de keus van de levensmiddelen, bij de keus van de geneesmiddelen enz. enz. Het is nog niet gelukt, dit een en ander tot redeneering te herleiden.

Maar, er is iets anders, in hetwelk het schijnt dat de werking van het instinct duidelijk uitkomt. Ik bedoel *de wording van de taal*.

Het is eene bekende waarheid dat, over het algemeen, de oude talen meer orde, meer symmetrie, meer consequentie dan de nieuwe aan den dag leggen. Men denke, bij voorbeeld, aan de flexie van het Grieksch en van het Latijn, aan de wijze hoe in die talen de bijwoorden gevormd worden en dergelijken.

Vanwaar die orde, die symmetrie?

Men heeft wel eens getracht ze uit redeneering, uit syllogismen te verklaren. Ware dit gelukt, dán nog ware het er ver van af, dat zulks tegen de rol van het instinct zou pleiten. Geen redeneering toch of: ze onderstelt de werking van instinct, ze rust op instinct. Maar bovendien: „de taal is uit redeneering ontstaan”; deze meening heeft men in onze dagen vrij algemeen laten varen.

De taal dan is waarschijnlijk aan instinct, en niet aan redeneering, haren oorsprong verschuldigd. Er is een verschijnsel, dunkt mij, hetwelk krachtig voor die stelling pleit. Hetgeen ik bedoel is dit.

Ware de taal uit redeneering voortgesproten, zoo liet het zich verwachten dat ook bij hare *ontwikkeling* de redeneering de hoofdrol gespeeld zou hebben; dat, bij gevolg, de taal hoe langer hoe meer logisch

en consequent zou geworden zijn. Deze verwachting nu wordt door de werkelijkheid niet bevestigd. Integendeel: het is een feit, zoo zagen wij, dat de nieuwe talen in menig opzicht minder symmetrisch dan de oude zijn. Dit verschijnsel nu beantwoordt m. i. vrij wel aan datgene wat wij van het instinct weten.

Hetgeen de dierenwereld ons omtrent het instinct geleerd heeft, is het volgende. Het instinct leidt het wezen, dat er mede begaafd is, zeer dikwijls tot waarheid. Regel evenwel is dit. Het instinct heeft den grootsten invloed zóólang dat wezen zich in den natuurstaat bevindt. Wordt dat wezen onderworpen aan den invloed van temming, van beschaving, dan verliest het instinct veel van zijne kracht; dán krijgt het wezen dringend behoefte aan een ander richtsnoer.

Het is niet onwaarschijnlijk dat dit verschijnsel behelst de verklaring van hetgeen wij zooeven omtrent de taal opmerkten.

Ik stel mij de zaak voor als volgt. Aanvankelijk werd de menschheid bij de pogingen, om eene taal te vinden, door instinct geleid. De uitkomsten van die pogingen waren bevredigend. Maar, de beschaving kwam en ... de taal begon te verbasteren. Van nu af kon het instinct hier den mensch niet voldoen. Een ander richtsnoer, *de redeneering*, was noodig

geworden. Evenwel, aanvankelijk was deze redeneering nog weinig ontwikkeld. Eerst laat begon men ze op de taal toe te passen. Ja, zelfs in onze dagen is men er nog niet in geslaagd, te vinden eene taal die aan alle vereischten voldoet.

Nu zal men vragen: waartoe de redeneering op de taal toegepast? Was de oorspronkelijke taal van den mensch verbasterd, welnu, kon men dan wel beter doen dan eenvoudig tot haar terugkeeren?

Vraagt iemand aldus, hij lette op de volgende omstandigheid. Het instinct moge dikwijls waarheid geven, het geeft niet *de volle* waarheid. Het geeft algemeene wenken, maar..... de mensch verlangt meer dan dat.

Het instinct moge passen voor den natuurstaat, de mensch is tot den natuurstaat niet beperkt. Ja, in zekeren zin kunnen wij zeggen aldus. Het gewrocht van eene poging, om door redeneering eene taal te vinden, moge mislukt zijn: het staat nogtans *in zeker opzicht* hooger dan eene goede taal, die op instinct berust. Zeker is dit: eene *volmaakte* taal, deze kan het instinct ons niet geven. Daarbij komt nog dit andere. Het instinct is enkelvoudig: het let op niet meer dan één belang. Bij de taal nu zijn de belangen vele. De taal moet voldoen aan de eischen: èn van duidelijkheid, èn van spoed, èn van welluidendheid.

Ik wil mij hier niet verdiepen in de betrekking welke er bestaat tusschen instinct en wetenschap. Ik wil niet onderzoeken, in hoever het mogelijk is, beiden te herleiden tot één beginsel: hetzij instinct, hetzij wetenschap, hetzij een derde.

Neen, ik houd mij hier aan het feit, dat instinct *iets anders* dan wetenschap, dan redeneering is.

Dit slechts: men verwondere zich niet, indien de redeneering in menig opzicht niet meer doet dan vinden datgene, wat het instinct vroeger gevonden heeft: indien het nu en dan schijnt als ware de redeneering overbodig. —

We zien het: willen wij eene volmaakte taal vinden, dan is de weg hiertoe geen andere dan *redeneering*.

De weg, dien wij daartoe behooren in te slaan, is deze. Wij laten onze gewone taal rusten. Wij gaan te werk alsof we geen taal hadden en er eene zoeken moesten. Wij gaan uit van deze onderstelling: we weten niets dan het doel van de taal en de middelen, die wij tot onze beschikking hebben, om dat doel te bereiken.

Wij trachten uit dit een en ander af te leiden, welken regel de mensch *in de eerste plaats* moet in acht nemen, wil hij die middelen behoorlijk gebruiken.

Deze regel nu laat aan de taal eene zekere vrijheid.

Evenwel, bij elke afwijking, die de taal zich veroorlooft, blijft die regel haar richtsnoer.

De taal is als een schip dat op zijn weg klippen ontmoet. Ontmoet het schip zulk een hinderpaal, dan wijkt het van zijne richting af om dien te ontgaan. Maar... naauwelijks is het de hinderpaal te boven, of het hervat de richting, die het kompas aan hetzelfde aanwijst. Wordt het ontrouw aan zijn kompas, dán is het verloren.

Wat het kompas voor het schip is, dat nu is de hoogste regel voor de taal.



ALGEMEENE REGELS VOOR DE TAAL.

Het doel van de taal is dit: den mensch in staat te stellen dat hij bij een ander een gegeven zielsverschijnsel wekt, alsook — dat hij bij een ander een gegeven zielsverschijnsel in eene bepaalde betrekking tot een ander zielsverschijnsel plaatst.

De middelen, welke den mensch hierbij ten dienste staan, zijn bepaalde *teekenen*. Het beginsel is hier dit: ontvangt een ander den indruk van zulk een teeken, dan ontstaat er bij hem dat zielsverschijnsel, hetwelk hij, die het teeken bezigt, dien ander geven wil. Zulk een teeken tot dat doel gebruiken heet *een zielsverschijnsel uitdrukken*. Dat teeken zelf heet *de uitdrukking, de benaming* van dat zielsverschijnsel.

Zulk een teeken is een van drieën: of een klank, of een gebaar, of een geschreven teeken. Vanhier de onderscheiding *klanktaal, gebarentaal* en *geschreven*

taal. De regels voor de geschreven taal nu omvatten die voor elke andere soort van taal. Wij bepalen ons daarom hier bij de geschreven taal.

Het beginsel van de taal dan is dit: een bepaald teeken vertegenwoordigt een bepaald zielsverschijnsel. Hieruit volgt de hoogste regel van de taal. Hij luidt aldus.

IEDER ZIELSVERSCHIJSNEL HEEFT ZIJN EIGEN TEEKEN. HET IS IN TEGENSpraak MET HET BEGINSSEL VAN DE TAAL, DAT MEN VOOR EENIG ZIELSVERSCHIJSNEL NU EENS DIT, DAN WEDER EEN ANDER TEEKEN BEZIGT, ALS OOK — DAT MEN EENIG TEEKEN NU EENS VOOR DIT, DAN WEDER VOOR EEN ANDER ZIELSVERSCHIJSNEL BEZIGT.

De zaak toch is deze. Is het mogelijk dat eenig teeken twee zielsverschijnsels bij den mensch wekt, zoo is er kans dat het wekt een ander zielsverschijnsel dan de schrijver bedoelt.

Daarentegen: geeft men aan één zielsproces twee verschillende teekens, dan gaat de lezer allicht meenen dat ieder van die teekens een afzonderlijk verschijnsel vertegenwoordigt, kortom, ook hier ontstaat allicht misverstand. Deze regel is van zeer veel gewicht.

Evenwel, het is niet mogelijk den hoofdregel in alle gestrengheid toe te passen. Waarheid toch is

dit. Het aantal zielsverschijnsels is onbegrensd. Wilde men nu aan ieder zielsverschijnsel een eigen teeken geven, zoo had men volgend nadeel. De taal zou in hooge mate zamengesteld worden; het zou den mensch zeer veel tijd kosten, haar te leeren. Men moet derhalve uitzien naar een middel, om den hoofdregel met de eischen van de gemakkelijheid in overeenstemming te brengen.

Het is zaak, de taal te vereenvoudigen en haar te maken zoodanig, dat de mensch met een gering aantal teekens volstaan kan.

Een middel hiertoe nu zal gevonden zijn, zoodra wij hebben eenige weinige teekens, en nu in staat zijn, langs een eenvoudigen weg de overige te vinden. Hetgeen echter de aandacht verdient is dit: wijken wij in eenig opzicht van den bedoelden regel af, men meene niet dat wij hem verzaken. Neen, wij houden hem wel degelijk in het oog, en zorgen dat wij er vooral niet verder dan noodig is van afwijken. (Vgl. bl. 6).

Gemeld vereenvoudigingsmiddel nu berust op het volgende. Stel, een zielsproces (A) staat in eene bepaalde betrekking tot een ander (B). Kies ik nu de teekens zóódanig, dat het *teeken van A* in eene bepaalde betrekking tot het *teeken van B* staat, dan kan een ander vinden, welk teeken ik voor B

bezig, mits hij bekend is met deze beide zaken: 1°, het teeken dat ik voor A bezig. 2°, De betrekking, in welke het teeken van A staat tot het teeken van B, m. a. w., het beginsel dat ik tot richtsnoer neem, zoo dikwijls ik het teeken van eenig verschijnsel naar dat van eenig ander richt.

Het eenvoudigst is het nu wel, zoo laatstgemelde betrekking *die van gelijkheid* is, m. a. w. zoo ik zorg dat tusschen elk paar teekens *dezelfde* betrekking als tusschen de respectieve zielsverschijnsels bestaat.

In dit geval namelijk heeft men dit

$$\text{teeken van B : teeken van A} = \text{B : A.}$$

Voldoe ik aan die voorwaarde, dan heeft men dit. Duid ik een bepaald verschijnsel aan door M, dan weet de ingewijde, welk teeken ik zal bezigen voor een proces, dat tot M staat als 1 : 5, of wel als oorzaak tot werking, of wel als wezen tot eigenschap.

Wij hebben hier eene andere regel voor eene volmaakte taal, namelijk deze.

STAAN TWEE ZIELSVERSCHIJSLS IN EENE BEPAALDE BETREKKING, DAN MOET HET TEEKEN VAN HET EENE STAAN IN EENE OVEREENKOMSTIGE BETREKKING TOT HET TEEKEN VAN HET ANDERE.

Nu zijn er twee soorten van betrekking: de eene betrekking is weérkeerig, de andere niet. Bij voorbeeld. Zeg ik „ $a + b$ ” dan is dit hetzelfde als dat

ik zeg „ $b + a$.” Daarentegen: zeg ik, „ a is de oorzaak van b ,” dan is dit geenszins hetzelfde als dat ik zeg: „ b is de oorzaak van a .”

Onder die betrekkingen, welke *niet* weêrkeerig zijn is er eene, die bijzonder onze aandacht verdient. Het is die betrekking, bij welke het eene lid ten opzichte van het andere *enkelvoudig* is. Willen wij nu hier te werk gaan volgens den regel, om het teeken van het eene lid te richten naar dat van het andere lid, dan kunnen wij twee wegen inslaan: wij kunnen het teeken van het zamengestelde afleiden uit het teeken van het enkelvoudige; wij kunnen ook, omgekeerd, het teeken van het enkelvoudige afleiden uit het teeken van het zamengestelde. Welke weg nu zullen wij hier kiezen?

Het is natuurlijk in ons belang, een groot aantal verschijnsels te herleiden tot één; hoemeer verschijnsels wij tot één herleiden, zooveel te eenvoudiger wordt onze taal. *Wij moeten ons derhalve tot beginsel maken, ons uitgangspunt zóó eenvoudig mogelijk te nemen. M. a. w. wij moeten handelen als volgt: wij zoeken het eenvoudigste zielsverschijnsel op, geven dit een teeken en richten hiernaar elk ander teeken.*

Deze zijn de algemeene regels voor de taal. Wij

zullen nu beproeven haar toe te passen en zien, in hoever het mogelijk is, ons aan haar te houden.

Wij maken ons daarbij tot beginsel, nimmer verder af te wijken dan noodig is, en telkens zoo spoedig mogelijk tot den hoofdregel terug te keeren.

Het is ons uit het voorgaande gebleken, dat de taal berust op de betrekkingen, welke er tusschen de zielsverschijnsels bestaan. We kunnen zeggen aldus: *de volmaakte taal berust op zielkundigen grondslag*. Hieruit volgt deze waarheid: wil iemand de volmaakte taal gebruiken, dan moet hij beginnen met te hebben eenig begrip van de betrekkingen van 's menschen zielsverschijnsels.

Willen wij de volmaakte taal vinden, dan moeten wij beginnen met de *enkelvoudige* zielsverschijnsels te leeren kennen en aan ieder van hen een teeken te geven.

„Enkelvoudig” nu is een rekbaar begrip. Menig verschijnsel, dat men een tijdlang voor enkelvoudig hield, is later gebleken zamengesteld te zijn. Wij willen hier niet onderzoeken of de deelbaarheid volstreekte grenzen heeft, ja dan neen. Wat hiervan zij, zeker is dit: 's menschen *vermogen van deelen* heeft zijne grenzen. Zoo zijn er dan bepaalde zielsverschijnsels, die men voor enkelvoudige aanneemt. Hoe-

danig nu moet het teeken voor zulk een eenvoudig zielsproces zijn? enkelvoudig (ondeelbaar) of wel zamengesteld? Antwoord. De regel van bl. 10 luidde als volgt: het teeken van een gegeven zielsverschijnsel moet tot een ander zielsverschijnsel staan in zulk eene betrekking als overeenkomt met diegene in welke het eene zielsverschijnsel staat tot het andere. Stel nu, wij namen voor een *enkelvoudig* verschijnsel een *zamengesteld* teeken. In dit geval moest, volgens gemelden regel, het teeken van een zamengesteld zielsverschijnsel *zeer zamengesteld* zijn. Zoodoende zouden wij dan de taal zeer zamengesteld maken. Hoe dan? Zal dan het teeken van een verschijnsel, dat wij voor enkelvoudig houden, *ondeelbaar* zijn? Neen, want het kon wezen dat dit zielsverschijnsel later bleek niet enkelvoudig maar zamengesteld te zijn. Bleek zulks werkelijk, dan zouden wij, volgens gemelden regel, ieder deel van dat zielsverschijnsel moeten uitdrukken door een deel van het teeken. Was nu dit teeken ondeelbaar zoo ware zulks niet mogelijk. We zien het: *het teeken voor een enkelvoudig zielsverschijnsel moet niet al te zamengesteld en ook niet ondeelbaar zijn.*

Men handelt in een dergelijk geval gewoonlijk zóódanig, dat *een gedeelte* van het eene teeken tot *een gedeelte* van het andere in de betrekking van eenvoudig en zamengesteld staat. Bij voorbeeld: $\frac{1}{2} a$, $\frac{1}{4} a$, enz.

Het gewone middel, om bij een bepaald persoon eenig zielsverschijnsel in eene bepaalde betrekking tot een ander zielsverschijnsel te plaatsen is een bepaald teeken hetwelk bij een ander die betrekking vertegenwoordigt. *Een vereisehte voor de taal is een zeker aantal betrekkingsteekens.*

De taal bestaat uit tweeërlei teekens: stofteekens en betrekkingsteekens.

Betrekkingsteekens zijn bij voorbeeld deze: +, —, ×, : en dergelijken.

Wil men eene betrekking uitdrukken, dan is de regel deze: *men verbindt de respectieve teekens van de leden der betrekking met een behoorlijk betrekkingsteeken.* Bij voorbeeld: $a + b$, $a - b$, $\frac{a}{b}$. Men kan ook eene betrekking uitdrukken daardoor, dat men de respectieve teekens van de leden *zonder betrekkingsteekens* naast elkander plaatst. Bijvoorbeeld, ab . In den grond doet men dit bijna altijd. Want: schrijft men, bijvoorbeeld, $a + b$, dan is er niets tusschen a en het teeken +; toch onderstelt men tusschen die beiden eene betrekking.

Het kan gebeuren, dat eene betrekking, $b + c$ bijvoorbeeld, in eene bepaalde betrekking staat tot iets anders; laat het teeken van dat iets zijn a . In dit geval verbindt men a met $b + c$ door middel van een betrekkingsteeken. Maar, hier doet zich een be-

zwaar voor. Eene betrekking is niet behoorlijk uitgedrukt tenzij goed uitkomt, welke de leden van de betrekking zijn, welke bij ieder lid de grenzen zijn, wáár zulk een lid begint en waar het ophoudt. Schrijft men nu $a \times b + c$ dan zijn hier verschillende gevallen mogelijk, namelijk deze. 1° De leden van de betrekking zijn: a eenerzijds en $b + c$ anderzijds 2° Die leden zijn: $a \times b$ eenerzijds en c anderzijds Welk geval is nu bedoeld? Wil men dit uitdrukken dan kan men dit doen op tweeërlei wijze: 1° men verbindt de teekens van de leden der ondergeschikte betrekking zeer innig met elkander — bijvoorbeeld $ab + c$, of wel men plaatst ze afzonderlijk, door middel namelijk van een afbakeningsteeken, bijvoorbeeld $(a \times b) + c$, $a (b + c)$.

Nu kan het in onze formule wezen dat a op zichzelf eene betrekking vertegenwoordigt. In dit geval is er eene betrekking tusschen twee betrekkingen, m. a. w. eene betrekking van hooger orde.

Soms is eene betrekking van dien aard dat ieder van hare leden eene betrekking van hooger orde is.

Voor de betrekkingsteekens gelden de algemeene regels van de teekens. 1° *Iedere betrekking hebbe haar eigen teeken.* Nimmer twee verschillende betrekkingen uitdrukken door hetzelfde teeken. Nimmer aan eene betrekking, nu eens dit, dan weder een ander

teeken geven. 2° Staat eene betrekking in eene bepaalde betrekking tot eene andere betrekking, dan moet het teeken van de eene in eene overeenkomstige betrekking tot dat van de andere staan. 3° Iedere orde van betrekking heeft haar eigen afbakeningsteeken. Men neemt bijv. als volgt: () voor de betrekking van de tweede orde, { } voor de betrekking van de derde orde, [] voor die van de vierde enz.

Is eene betrekking *niet weérkeerig* dan moet men aanduiden in welke richting de betrekking geldt. Hier moet men derhalve letten op de wijze hoe men de teekens ten opzichte van elkander plaatst: welk teeken men voorop zet en dergelijken. Bij voorbeeld: $a - b$ is iets anders dan $b - a$, $\frac{a}{b}$ iets anders dan $\frac{b}{a}$, $a > b$ iets anders dan $b > a$.

Bij de weérkeerige betrekkingsteekens is de plaatsing onverschillig: $a + b = b + a$, $a \times b = b \times a$, $a = b = b = a$.

De taal van de algebra voldoet vrij wel aan de eischen van eene volmaakte taal.

Ook de formulentaal van de scheikunde staat vrij hoog.



IN HOEVER VINDT MEN DE REGELS IN DE GEWONE TAAL TERUG?



Wij vonden dan de grondregelen voor de volmaakte taal. Eene taal is, *ceteris paribus*, zooveel te volmaakter, hoe meer zij aan die regels voldoet. Nu is het niet mogelijk, den regels in alles te gehoorzamen. Het komt er maar op aan, te zorgen dat de taal er *niet meer dan noodig is* van afwijke. Willen wij weten in hoever eene taal goed is, dan beginnen wij met na te gaan in hoever ze er van afwijkt. En, is de taal niet *duidelijk*, dan leeren ons die regels, welken weg we moeten inslaan, indien we wenschen ze te verbeteren.

We willen nu onderzoeken, in hoever de nieuwe talen, in het bijzonder het Hollandsch, aan gemelde regels voldoen, en tevens aanwijzen, hoe men onze regels kan gebruiken tot leiddraad bij de taalontleding en bij de taalverbetering.

Ieder verschijnsel hebbe zijn eigen teeken. Het is

niet geoorloofd, dat eenig teeken voor twee verschijnsels dient, noch ook — dat eenig verschijnsel nu eens door dit, dan weder door een ander teeken uitgedrukt worde.

Aldus luidt de hoogste regel voor de taal.

Men heeft bij de beschaafde talen dezen regel geenszins uit het oog verloren. Het zal niet licht gebeuren dat iemand in een van de nieuwe talen stuit op een woord dat geen teeken heeft. En, verlangt een schrijver zich aan gemelden regel te houden, dan is er niet veel kans dat hij door armoede van de taal daarin verhinderd zal worden.

Evenwel: mogen wij geen reden hebben den nieuwen talen wegens armoede te beklagen; overdreven rijkdom, hiervan zijn zij niet ten eenemale vrij te pleiten. De taal is zóó zamengesteld, dat de mensch een belangrijk gedeelte van zijn leven opoffert ten einde *te leeren, zich uit te drukken en anderen te verstaan*. Ik wil niet uitweiden over de omstandigheid dat het aantal talen verbazend groot is; ik wil niet onderzoeken of het al dan niet verstandig is, dat een Hollander eene tafel anders noemt dan het doet iemand, die een paar graden zuidelijker geboren is! Maar: binnen de grenzen van een klein land drukt de eene provincie zich anders uit dan de andere; dit nu is stellig onnoodig. Waarheid dan is ook dit: men heeft het geenszins laten ontbreken aan po-

gingen, om dit misbruik te verhelpen. Provinciaalisten verouderen, ja sterven uit enz. Intusschen zij ieder schrijver gewaarschuwd, dat hij niet medewerke, gemeld misbruik te bestendigen.

Dit over den hoofdregel. In hoever nu is de taal getrouw aan onzen tweeden regel? Gaat het door, dat de betrekking, welke er tusschen een teeken en een ander teeken bestaat, bepaald wordt door de betrekking in welke het verschijnsel, dat door het eerste teeken vertegenwoordigd wordt, staat tot het verschijnsel, dat door het tweede teeken vertegenwoordigd wordt?

En, zoo ja, is het dan altijd:

teeken van B : teeken van A = A : B?

Al dadelijk vinden wij deze bijzonderheid: het gaat in de taal niet door, dat het eenvoudigste verschijnsel het eenvoudigste teeken heeft. Immers de zaak is deze. De eenvoudigste stofteekens, welke de taal bezit, zijn *de letters*. Eene letter op zichzelf nu is een *zamengesteld* iets. Maar bovendien: het gaat volstrekt niet door, dat de mensch iedere gewaarwording, die hij niet vermag te splitsen, en die hij derhalve voor eene enkelvoudige aanneemt, door ééne letter aanduidt. De gewaarwording „rood,” bij voorbeeld, wordt in het Hollandsch door eene verbinding van vier letters aangeduid.

Aanmerking. Zulk eene verbinding van letters draagt den naam van *woord*. Dient een woord den mensch om een enkelvoudig *oorspronkelijk* zielsverschijnsel uit te drukken, dan heet het *bijvoegelijk naamwoord*. Is een verschijnsel *niet* oorspronkelijk, dan kan het zijn dat de mensch het door een *tusschenwerpsel* te kennen geeft.

Ziedaar dan een vrij enkelvoudig verschijnsel, dat een vrij zamengesteld teeken tot uitdrukking heeft. Dit op zichzelf nu is geen bepaalde afwijking van onze regels. Immers, is de mensch ten aanzien van eenig verschijnsel niet zeker, dat het enkelvoudig is, dan doet hij verstandig indien hij dat verschijnsel *niet* door een *ondeelbaar* teeken uitdrukt.

Maar, hoe nu, indien de mensch ontdekt, dat een verschijnsel, hetwelk hij voor enkelvoudig hield, een zamengesteld verschijnsel is?

Volgens onzen regel moest hij in dat geval elk deel van het verschijnsel uitdrukken door een gedeelte van het oorspronkelijke teeken, of althans door een teeken hetwelk in eenig opzicht tot het teeken van het geheel staat in de betrekking van *deel en geheel*.

Nu is het er ver van af, dat de taal dezen regel steeds zou in acht nemen. Deed zij zulks, zoo zou zij, bij voorbeeld, de gewaarwording, die een kleur van het

zonnenspectrum den mensch geeft, uitdrukken, zoo niet door een gedeelte van de benaming van de ge-
 waarwording, die het witte licht den mensch geeft,
 dan toch door zulk een woord dat tot „wit” in
 eenige bijzondere betrekking staat.

Ook hier derhalve wijkt de taal af van eenigen
 regel. Heeft zij daartoe hier het recht? Ant-
 woord. Zoo als de zaken nu staan, zeker. Immers,
 de wetenschap maakt gedurig vorderingen in de
 kunst, een gegeven verschijnsel der ziel te ont-
 leden. Wilde nu de taal in hare wijzigingen gelijken
 tred houden met de ontdekkingen van de wetenschap,
 zoo zou het voor 't meerendeel van de menschen
 onmogelijk zijn, hare wijzigingen te volgen. Derhalve:
 wilde de taal zich streng aan den bedoelden regel
 houden, zoo zoude er allicht groote spraakverwarring
 ontstaan.

Hiermede echter is niemand ontslagen van de
 verplichting, de taal zooveel mogelijk te verbeteren.
 Ook is het niet gezegd, dat er nimmer komen zal
 een tijd, wanneer de taal een wetenschappelijken
 vorm zal aangenomen hebben, en de taal van het dage-
 lijksch leven zal bezitten de voordeelen van de formulen-
 taal der scheikunde. Dit laatste evenwel zal niet gebeu-
 ren voordat de *zielkunde* het als wetenschap gebracht
 zal hebben tot die hoogte, op welke de scheikunde

thans staat. Want: het gewone taalteeken is ten aanzien van het zielsverschijnsel, dat het te kennen geeft, datgene wat het teeken van de scheikunde is voor de zelfstandigheid die het vertegenwoordigt.

Wij hebben gezien, hoe de taal te werk gaat ingeval het gebeurt, dat *eenig verschijnsel zich splitst*. Wij willen nu onderzoeken, in hoever de taal zich aan de regels houdt, ingeval *twee verschijnsels zich vereenigen*. In dit geval nu behoorde zij eigenlijk het gewrocht van de vereeniging uit te drukken zóódanig, dat zij het teeken van het eene oorspronkelijke verschijnsel vereenigde met dat van het andere, of althans — te zorgen dat het nieuwe teeken in enig opzicht tot ieder van de oude stond als een geheel tot een zijner deelen. Was, bij voorbeeld, eene gewaarwording zamengesteld uit zoet en zuur dan moest men ze „zoetzuur” noemen. Iets dergelijks nu heeft er bij de taal inderdaad nu en dan plaats. Maar, zijn wij niet beter dan nu bekend met ’s menschen zielsverschijnsels en hunne betrekkingen, zóólang is het onuitvoerbaar ons aan gemelden regel *streng* te houden.

Stel, bij voorbeeld, een tal van gewaarwordingen is bij den mensch vereenigd tot een geheel. Wilde men nu zulk een geheel uitdrukken door eene vereeniging van de respectieve teekens dier gewaarwordingen, zoo zoude er kans zijn, dat het teeken van dat

geheel een verbazenden omvang had, dat het, bij voorbeeld, luidde als volgt: „groenblauwrondeglanzend . . . enz. Neen, in gemeld geval gaat de taal te werk als volgt: zij geeft aan het geheel van gewaarwordingen een afzonderlijk teeken (woord). Zij noemt, bij voorbeeld, „goud” eene bepaalde vereeniging van gewaarwordingen tot welke o. a. „geel”, „zwaar” en „glanzend” behooren. Het kan zijn dat de mensch met het teeken van zulk eene verbinding paart een bijzonder denkbeeld, bij voorbeeld, het denkbeeld dat die verbinding vertegenwoordigt een voorwerp, hetwelk zich buiten zijn ligchaam bevindt, of wel het denkbeeld dat zulks niet het geval is.

Aanmerking 1. Duidt eenig woord zulk eene verbinding van gewaarwordingen aan dan noemt men het wel eens *zelfstandig naamwoord*.

Aanmerking 2. Het gebeurt soms dat de mensch — hetzij welluidendheidshalve, hetzij gemakshalve — een zelfstandig naamwoord vervangt door een ander woord. Men noemt zulk een plaatsvervangend woord wel eens *voornaamwoord*.

Doet de mensch aldus, dan veroorlooft hij zich af te wijken van den regel, volgens welken geen teeken voor meer dan één verschijnsel gelden mag, misschien ook — tegen den regel dat men nimmer aan eenig verschijnsel twee uitdrukkingen mag geven.

Immers: het plaatsvervangend woord dient voor-
 eerst voor hetzelfde verschijnsel als het eigenlijke
 woord, en bovendien — om te vervangen menig
 ander woord.

Men ziet het: men moet met de plaatsvervangende
 woorden omzichtig en spaarzaam zijn.

Is het dat twee verbindingen van gewaarwordingen
 bij den mensch bepaalde bestanddeelen gemeen heb-
 ben, dan is er kans op het volgende. De mensch
 beschouwt die bestanddeelen afzonderlijk; hij maakt er
 in gedachte een geheel van, en beschouwt de oorspron-
 kelijke verbindingen als wijzigingen van dit geheel.
 Men noemt zulk een geheel een *begrip*, of ook wel
 eene afdeeling (famille, geslacht, soort en dergelij-
 ken), tot welke de oorspronkelijke verbindingen be-
 hooren. Het zelfstandig naamwoord, dat zulk een
 begrip uitdrukt, heet bij sommigen *nomen appellativum*.
 Wij zullen het *begripswoord* noemen. Begripswoorden
 zijn de volgende: „huis”, „gedachte”, „mensch.”

Dit over vereeniging en scheiding. Overigens ligt
 het voor de hand, zoo dikwijls men eene betrekking
 wil uitdrukken, te werk te gaan volgens dezen regel.

*Men verbindt de respectieve teekens van de leden
 der betrekking door middel van een teeken, dat den
 aard van de betrekking te kennen geeft, m. a. w. door
 middel van een betrekkingsteeken.*

In hoever nu houdt de taal zich aan dezen regel?

Slaan wij een blik op de betrekkingsteekens van de taal. — Men onderscheidt, vooreerst, enkelvoudige betrekkingsteekens en zamengestelde betrekkingsteekens. Tot de enkelvoudige behooren sommige letters en sommige leestekens. Tot de zamengestelde behooren woorden en vereenigen van woorden. Men kan soms eene betrekking uitdrukken dáárdoor, dat men *geen* betrekkingsteeken bezigt, dat men namelijk de leden van de betrekking eenvoudig naast elkander plaatst. Men kan dit namelijk doen dán als men bij elke andere betrekking dan de onderhavige wèl een betrekkingsteeken bezigt. De algebra handelt aldus wanneer zij het vermenigvuldigingsteeken weglaat.

Soms drukt de taal eene betrekking uit dáárdoor, dat ze aan een van de woorden, van welke ieder een lid van de betrekking vertegenwoordigt, eene bepaalde verandering doet ondergaan (*flexie*; verbuiging en vervoeging). Wellicht dankt de flexie haren oorsprong aan de omstandigheid dat een betrekkingwoord met een stofwoord zamensmelt.

Wij willen nu enkele van de voornaamste betrekkingen doorloopen, en zien hoe de taal deze uitdrukt. We zullen zodoende vinden, in hoever de taal in dit opzicht aan onze regels getrouw blijft, en in hoever het in dit opzicht noodig is haar te wijzigen.

De mensch, zoo zagen wij, vat soms eene verbinding van zielsverschijnsels zamen onder één woord. Nu heeft de mensch het vermogen zulk eene verbinding in gedachte te ontleden. Wil hij nu uitdrukken dat een verschijnsel deel uitmaakt van zulk eene vereeniging, dan verbindt hij, overeenkomstig den regel, het teeken van dat verschijnsel met het teeken van de gansche verbinding. Het betrekkingsteeken, dat hij hier bezigt, draagt den naam van „koppelwoord” of ook wel dien van „werkwoord.”

Bij voorbeeld. Stel de mensch wil te kennen geven, dat de gewaarwording „geel” een deel uitmaakt van datgene wat hij „goud” noemt. In dit geval zegt hij: „goud is geel.” „Goud is geel” wil niets anders zeggen dan dit: ontleedt de mensch de groep van gewaarwordingen, die hij „goud” noemt, dan vindt hij onder hare bestanddeelen de gewaarwording „geel.”

Het kan zijn dat de gewaarwording welke hij hier bedoelt, zelve eene verbinding is. Hierover nader.

De betrekking, welke wij hier behandelen, is die van *wezen en eigenschap*.

Ziehier eene andere betrekking.

Heeft de mensch een begrip gemaakt, dan vermag hij aan te geven uit welke verschijnsels hij dat begrip gemaakt heeft. Wil hij nu aanduiden dat eenig

bepaald verschijnsel tot die verschijnsels behoort, dan vereenigt hij — volgens den regel — het teeken van dat verschijnsel met het teeken van het begrip. Bij voorbeeld: „Napoleon is Keizer,” of wel „Keizer is Napoleon.” Het betrekkingsteeken is hier geen ander dan *het koppelwoord*. En dit is ook geheel zooals het behoort. Want, ook hier doet men niet anders dan aan een bepaald wezen eene eigenschap toekennen, zij het ook dat deze eigenschap in een *geheel van eigenschappen* bestaat.

Aanmerking. Zulk eene uitdrukking, bij welke twee teekens door middel van het werkwoord verbonden zijn, heet een *oordeel*. Hier geldt deze regel: het teeken voor het *wezen* heet onderwerpsteeken, dat voor de *eigenschap*-praedicaats- (gezegde-) teeken.

Men bezigt het oordeel ook dán, als de vereeniging van gewaarwordingen met eene nieuwe gewaarwording vermeerderd wordt, m. a. w. als men eene nieuwe eigenschap van een wezen ontdekt. Het is hier de plaats, te spreken over eenige gewichtige bijzonderheid van de taal. Ze is deze.

Heeft de mensch een begrip gemaakt, dan kan het gebeuren dat hij het teeken van dit begrip gebruikt om een bepaald voorwerp aan te duiden. Hier zijn weêr twee hoofdgevallen. Het eene is dit: men wil van een voorwerp niet meer zeggen dan alleen dat

het een individu van een bepaald begrip is. In dit geval nu doet men aldus: men verbindt het teeken van dat begrip met een bijzonder woord (lidwoord).

Bij voorbeeld. „Een man”, „eene gedachte”, enz. Wil men daarentegen een individu, dat tot het gebied van dat begrip behoort, *nader bepalen*, dan voorziet men, soms, de benaming van het begrip met een betrekkingsteeken, dat aanduidt in welke betrekking dat individu tot een gegeven verschijnsel staat.

Hier zijn twee gevallen: òf dit verschijnsel wordt vermeld, òf het wordt bekend verondersteld. In het eene geval verbindt men de twee teekens door middel van een woord dat *voorzetsel* heet. Bijvoorbeeld: „Broek in Waterland.” Wordt het voorwerp verzwegen, dan is het allicht de mensch zelf. In dit laatste geval is het woord een *bepalend lidwoord*, een *bezittelijk voornaamwoord*, of wel een *aanwijzend voornaamwoord*¹⁾. — Men gaat tot gemeld doel ook wel te werk als volgt: men geeft

1) Het is m. i. eene inconsequentie van de grammaticale terminologie, dat men het bepalend lidwoord niet ook *voornaamwoord* noemt. Het heeft volkomen het karakter van een voornaamwoord.

Eene andere inconsequentie van gemelde terminologie is deze: men vereenigt onder de benaming „voornaamwoord” zeer ongelijksortige bestanddeelen. Mij dunkt: het persoonlijk voornaamwoord verschilt van het aanwijzend voornaamwoord niet minder dan het bijvoegelijk naamwoord verschilt van het zelfstandig naamwoord.

door middel van een oordeel te kennen, dat het bedoeld verschijnsel eene bepaalde eigenschap heeft, en verbindt dit oordeel met de benaming van het begrip (omschrijving). Het woord, door middel van hetwelk deze verbinding geschiedt, heet *betrekkelijk voornaamwoord*. Wellicht is zijn oorsprong deze, dat het persoonlijk voornaamwoord met een bepaald betrekkingsteeken zamensmolt.

Men gaat hier eindelijk ook wel te werk als volgt. Men plaatst het teeken van de eigenschap, door welke men het gegeven individu onderscheiden wil, vóór het begripwoord en verbuigt nu dat woord: „warme kamer.”

Onder de enkelvoudige gewaarwordingen is er eene, die bijzonder de aandacht verdient. Ik bedoel den indruk dien de mensch heeft wegens de omstandigheid, *dat hij eene gewaarwording bezit*. Deze gewaarwording wordt, zooals zich verwachten liet, uitgedrukt door een woord dat den vorm van een bijvoegelijk naamwoord heeft.

Wil de mensch nu aanduiden dat eene gewaarwording op hem dien indruk maakt, dan is hier de betrekking: *wezen en eigenschap*. Het betrekkingsteeken derhalve is hier het koppelwoord. Het teeken voor de bedoelde gewaarwording nu is in onze taal dit: „*bestaande*.” Bij voorbeeld. „Mijne gedachte is *bestaande*,” „God is *bestaande*.”

Eene eigenaardige gewaarwording heeft de mensch van zulk eene zaak, die hem dringt aan te nemen, dat zij buiten 's menschen ziel bestaat. Het kan wezen dat hij ook voor deze gewaarwording het woord „bestaande” bezigt.

Het kan dan wezen als volgt: dit woord dient om uit te drukken dat een bepaalde gewaarwording veroorzaakt wordt door een voorwerp, hetwelk buiten 's menschen ligchaam ligt, in tegenstelling van het geval, dat die gewaarwording geen voorwerp buiten 's menschen ligchaam had.

Verklaart de mensch van iets dat het bestaat, dan zegt men, met een philosophischen term, dat hij de *absolute positie* er op toepast. Ook hier kan het gebeuren dat het koppelwoord met het praedicaatswoord zamensmelt tot één werkwoord. Bij voorbeeld. „Mijne gedachte bestaat.” „God bestaat.” —

Heeft de mensch eene vereeniging van zielsverschijnselen, dan gaat het niet door, dat deze vereeniging zich gelijk blijft. Neen, het kan gebeuren dat zulk eene vereeniging een bestanddeel in zich opneemt; zoo ook — dat zij een bestanddeel verliest, kortom, dat zij *verandert*.

Dit veranderen op zich zelf geeft den mensch eene enkelvoudige gewaarwording. De benaming van deze gewaarwording luidt: „*wordende*.” Kent de mensch

die gewaarwording toe aan eenig wezen, dan is hier de betrekking: *wezen en eigenschap*. Het betrekkingsteeken derhalve is hier het koppelwoord: „de kagchel is wordende.” Ook hier heeft zamensmelting plaats: „de kagchel wordt.”

Ook bij de veranderingen gebeurt iets, hetwelk wij bij de onveranderlijke gewaarwordingen zagen gebeuren. Ook hier namelijk heeft *abstractie* plaats. Zijn er twee veranderingen, die bepaalde kenmerken gemeen hebben, zoo vereenigt de mensch die kenmerken allicht tot eene algemeene verandering, tot een *begrip*.

Het praedicaatswoord „wordende” is eigenlijk de uitdrukking van een veranderingsbegrip. — Nu kan het gebeuren dat de mensch het begripwoord gebruikt als middel om eene gegeven verandering uit te drukken.

Hij voegt daartoe wel het teeken van de gewaarwording, die de verandering kenschetst, bij het werkwoord. „De kagchel wordt warm.”

Aanmerking. In zulk een geval draagt gemeld teeken den naam van *bijwoord*.

Het kan hier gebeuren dat het bijwoord met het werkwoord zamensmelt tot één werkwoord.

Eene andere wijze om eene verandering nader te bepalen is, dat men aanduidt in welke betrekking deze verandering staat tot eene gegeven zaak, hetzij tot een blijvend verschijnsel, hetzij tot eene veran-

dering. Men doet zulks door middel van een *voorzetsel* (vgl. bl. 28) of wel door *omschrijving* (vgl. bl. 29).

Hier echter is het betrekkelijk voornaamwoord vervangen door eene verbinding van een bijwoord, als „zoo”, „zoodanig”, „zoolang”, „zoozeer”, „zooveel” en dergelijken, met „dat” — bij voorbeeld: „men sloeg hem zóózeer dat hij stierf” — of door „en wel.”

Eene van de betrekkingen, in welke eene verandering tot een ander verschijnsel staat, is deze, dat die verandering *van het verschijnsel uitgaat*. In dit geval, zoo gebiedt onze regel, verbindt men de benaming van die oorzaak met de benaming van de verandering door middel van een voorzetsel als „wegens” en dergelijken. Bij voorbeeld: „de kagchel wordt warm wegens vuur.” Evenwel, in dit geval kan men ook te werk gaan als volgt. Men beschouwt de omstandigheid, dat de oorzaak de verandering teweegbrengt, *als eene eigenschap van die oorzaak*, en verbindt diensvolgens de respectieve teekens door het koppelwoord. „Het vuur is warmende de kagchel.” Bij zamentrekking: „het vuur warmt de kagchel.” Het wezen dat verandert — hier de kagchel — draagt den naam van *voorwerp* van de verandering. Het werkwoord draagt hier den naam van *bedrijvend werkwoord* (liever *bedrijvings-werkwoord*; immers, het werkwoord zelf bedrijft niet!)

Het kan hier gebeuren dat het werkwoord, hoezeer zamengesteld, nader bepaald wordt door een bijwoord. „Het vuur warmt de kagchel snel.” —

Zoo neemt de taal langzamerhand een zamengesteld karakter aan. We hebben nu niet te doen met eene betrekking, die door niet meer dan *drie* teekens uitgedrukt wordt, neen, er doet zich voor het geval, dat een der leden zelf door meer dan één teeken uitgedrukt wordt. Kortom, er is hier eene reeks van teekens. Nu kan het wezen dat het niet altijd duidelijk is, welke betrekkingen men hier bedoelt, welke voor iedere betrekking de leden zijn, wáár zulk een lid begint, wáár het ophoudt, welk het betrekkingsteeken is, enz. Het kan, bij voorbeeld, wezen dat er tusschen twee teekens eene meer innige betrekking dan tusschen twee andere bestaat. Is dit het geval, zoo vereischt de duidelijkheid dat men zulks aanduide. Dit nu kan men doen op verschillende wijze. Vooreerst kan men die teekens, tusschen welke eene bijzonder innige betrekking bestaat, *aaneenvoegen*. Verder kan men die teekens door middel van een bijzonder betrekkingsteeken (koppelteeken) verbinden. Eindelijk kan men een afbakeningsmiddel (haakjes bij voorbeeld) gebruiken.

Deze hulpmiddelen zijn in overeenstemming met onze regels. Nu gebeurt het evenwel soms dat de

taal verzuimt ze te gebruiken dáár waar het noodig is. Bij voorbeeld. Schrijf ik „ik zal het mijn broeder te Amsterdam vragen,” dan is het niet duidelijk of „te Amsterdam” op „mijn broeder” dan wel op „vragen” slaat. Duidelijker was het, indien ik schreef „ik zal het mijn broeder - te - Amsterdam vragen”, of anders „ik zal het mijn broeder te - Amsterdam - vragen.” Des verkiezende zou men kunnen schrijven: „ik zal het mijn (broeder te Amsterdam) vragen”, of wel, „ik zal het mijn broeder (te Amsterdam vragen).” Vrij duidelijk is dit: „ik zal het mijn broeder, die te Amsterdam woont, vragen.”

Sommigen maken zich tot gewoonte, *door middel van het voorzetsel te omschrijven*. En deze gewoonte is niet ondoeltreffend waar het hoofdzakelijk op speed aankomt, in couranten bij voorbeeld. De bedoelde personen nu mogen datgene wat wij zooeven gezegd hebben wèl in het oog houden. —

Nóg meer ingewikkeld wordt de taal *dán* als men wensch te kennen te geven, welke betrekking er is tusschen twee gegeven *feiten*.

Wij zijn hier genaderd tot het belangrijkste gedeelte van onze taak. Tot hiertoe konden wij met onze regels betrekkelijk weinig uitrichten. Streckten zij ons al tot *verklaring* van sommige redevormen, de taal met behulp van de regels te *verbeteren* hiervan

was tot hiertoe weinig sprake. Tot hiertoe was het niet bepaald noodig, ons aan die regels streng te houden, ja, zou het zelfs onpractisch geweest zijn zulks te doen. Inderdaad: geldt het niet meer dan één enkel feit te kennen te geven, in zóóver is de taal vrij doeltreffend, in zóóver kan men zich behelpen met de vormen die de taal nu eenmaal heeft. Maar, geheel anders wordt de zaak zoodra het is dat men twee, of wel meer, feiten heeft, en nu voor elk paar van die feiten wil aanduiden welke betrekking tusschen hen bestaat. Hier zullen wij gelegenheid hebben te zien van hoeveel belang het voor den schrijver is, onze regels te kennen. Hier zullen wij die regels leeren op prijs stellen. Hier zullen zij ons uitstekende diensten bewijzen. Van nu af, zoo zullen wij zien, is het minder onschuldig, van die regels af te wijken.

In het algemeen geldt ook hier deze regel. *Verbind de respectieve teekens van de leden der betrekking door middel van een doeltreffend betrekkingsteeken.* Maar nu heeft men dit: ieder lid wordt uitgedrukt door een tal van teekens (door een oordeel, zoo niet door twee of wel meer oordeelen). We hebben hier met betrekkingen van hooger orde te doen.

Het is hier van veel belang dat wél wilcome, welke de leden van de betrekking zijn. Hiertoe nu is het

vooreerst zaak dat men het betrekkingsteeken plaatse *tusschen de leden van de betrekking in*. Blijft nu de taal aan dit beginsel getrouw? Verre van dien. Neen, niet zelden gebeurt het, dat men een betrekkingwoord (een voegwoord bijv.) niet plaatst *tusschen* de oordeelen, die het behoort te verbinden, maar *in* het tweede van die oordeelen. Bij voorbeeld. Men zegt niet „ik was afwezig, *namelijk*, ik was in Amsterdam.” Maar men zegt: „Ik was afwezig. Ik was, *namelijk*, in Amsterdam.” — Zulks nu wordt wel eens eene bron van verwarring, *dán* *namelijk* als het tweede lid van de betrekking door eene *reeks van oordeelen* uitgedrukt wordt. De zaak is deze. Plaatst men in een dergelijk geval het betrekkingwoord *in* het tweede oordeel dan is het niet duidelijk of het derde oordeel — en hetgeen ik hier zeg geldt van het vierde, het vijfde enz. — mede behoort bij de uitdrukking van het lid der bedoelde betrekking ja dan neen, m. a. w. of dit derde oordeel *ook* door het betrekkingwoord geregeerd wordt, ja dan neen.

Ziehier een voorbeeld. Stel, iemand schrijft aan een van zijne kennissen het volgende. „Ik heb niet bij u kunnen komen. Ik ontving *namelijk* bericht dat mijn vader ongesteld was. Dit noodzaakte mij, onverwijld naar H. te gaan.” Hier nu schijnt het alsof de zaak was als volgt: datgene wat door den zin

„ik ontving bericht dat mijn vader ongesteld was” uitgedrukt wordt, vertegenwoordigt op zichzelf het tweede lid van de betrekking welke door „namelijk” aangeduid wordt; wat echter aangaat den zin „dit noodzaakte mij, onverwijld naar H. te gaan” deze behoort niet tot de uitdrukking van dat betrekkinglid. Het geval echter is hier, dat laatstgemelde zin wel degelijk ook tot de uitdrukking van dat betrekkinglid behoort. Had de schrijver zich juist uitgedrukt dan had hij minstens moeten schrijven aldus. „Ik heb niet bij u kunnen komen. *Namelijk*: ik ontving bericht dat.... enz. Of liever aldus. „Ik heb niet bij u kunnen komen. *De zaak is deze*. Ik ontving bericht.... enz.

Men vervalt lichtelijk in eene dergelijke fout indien het betrekkingsteeken uit *een oordeel* bestaat. Bijvoorbeeld. „Ik kan, *zoo zeide hij mij*, niet met u gaan; het is morgen kermis te A.”

Behoort „het is morgen kermis te A” tot datgene wat hij zeide, zoo moet men zich hier uitdrukken aldus. „*Hij zeide mij het volgende*. Ik kan niet met u gaan; het is morgen.... enz.

Soms laat men in een dergelijk geval het betrekkingsteeken geheel weg. Zoo iets echter baart licht onduidelijkheid. —

Al houdt men zich aan den regel, het betrekkingsteeken tusschen de leden der betrekking in

te plaatsen, hiermede is geenszins alle dubbelzinnigheid vermeden. De zaak is deze. Het kan wezen dat het betrekkingsteeken uit meer dan één woord bestaat. Het kan wezen dat een lid van de betrekking op zichzelf eene betrekking is, en door een oordeel, zoo niet door meer oordeelen, uitgedrukt wordt Kortom, er is hier allicht behoefte aan *afbakening*.

De algebra behelpt zich bij het af bakenen met haakjes. De gewone taal nu heeft dit eigenaardige: wat de betrekkingen van lager orde betreft, hier moeten de leesteevens van de taal dé haakjes van de algebra vervangen; bij het spreken vervangt men het haakje door eene pauze.

Evenwel, de leesteevens van de gewone taal zijn niet in allen deele geschikt, de haakjes te vervangen. Wij moeten trachten, datgene, waarin de leesteevens van de gewone taal bij de haakjes van de algebra achterstaan, te compenseeren. Ziehier wat er van is. Bij de algebra heeft het haakje, dat aan het *begin* van het lid eener betrekking staat, *een anderen stand* dan dat haakje hetwelk aan het *einde* van dat lid staat; het een is met de holle zijde naar *links*, het ander is met de holle zijde naar *rechts* gekeerd. Men kan derhalve bij de algebra zien, *wáár* het lid van de betrekking begint, en *wáár* het ophoudt. Bij de taal echter is het regel dat het teeken geenszins te

kennen geeft of het aan het begin dan wel aan het eind van het betrekkinglid staat. Ieder comma bijvoorbeeld, wijst naar links.

Maar er is meer. Bij de algebra heeft ieder lid van eene betrekking zijn eigen stel van teekens; de taal, daarentegen, bezigt dikwijls slechts één teeken dáár waar de algebra minstens twee haakjes zou bezigen. Bij voorbeeld. De taal behelpt zich wel met één comma dáár waar de algebra) } { (zou gebruiken. Moest de taal door middel van leestekens uitdrukken eene formule als deze

$\{(a + b) (a - b)\} g = \{(c + d) (c - d)\} g$
zoo zoude zij allicht schrijven als volgt:

$$a + b, a - b, g = c + d, c - d, g.$$

Daarbij komt nog dat menig betrekkingsteeken van de taal uit meer dan één woord bestaat, bij voorbeeld dat zulk een betrekkingsteeken zelf is een oordeel als: „de zaak is deze” „zie hier een voorbeeld”, „het gevolg was” edgl. Dit maakt dat soms het betrekkingsteeken op zich zelf afbakening vereischt.

Wij willen dit een en ander nader ophelderen.

Het eenvoudigste geval is, dat er zijn twee feiten en dat het eene tot het andere staat in eene bepaalde betrekking: laat het zijn in die van causaliteit.

Eerste oordeel.

Tweede oordeel.

„Het schoolwezen is ver van volmaakt derhalve moeten wij het verbeteren.”

Gold het eene algebraïsche formule zoo zou men schrijven als volgt.

(Het schoolwezen is ver van volmaakt) derhalve (moeten wij het verbeteren).

De taal nu erkent hier het belang van afbakening. Menigeen zou in den bedoelden zin een leesteeke, hetzij een comma hetzij wat dan ook, vóór „derhalve” plaatsen. Wat hiervan zij, in dit voorbeeld is het verband vrij duidelijk. Minder duidelijk is het verband als er drie of wel meer oordeelen zijn. Stellen wij volgend geval. Er zijn drie oordeelen, en wel zóó: het eerste oordeel staat tot het tweede in eene bepaalde betrekking, en het tweede zijnerzijds staat tot het derde in eene bepaalde betrekking.

Nu zijn hier mogelijk o. a. twee gevallen: 1^o het eerste oordeel vertegenwoordigt het eene lid van eene betrekking, en de twee anderen te zamen vertegenwoordigen het tweede lid van die betrekking. 2^o. De twee eerste oordeelen vertegenwoordigen te zamen het eene lid van eene betrekking, en het derde vertegenwoordigt het andere lid van die betrekking.

Laat de oordeelen zijn deze: 1^o. hij zegt mij. 2^o. hij gaat niet op reis. 3^o. hij blijft t' huis.

Het eerste van de gemelde gevallen nu is verwezenlijkt als men zegt.

Hij is verplicht, niet op reis te gaan, maar t' huis te blijven.

Het tweede van die gevallen daarentegen is verwezenlijkt als men zegt.

Hij is verplicht, niet op reis te gaan, daarom blijft hij t' huis.

Algebraisch zou men deze twee zinnen minstens schrijven als volgt.

Hij is verplicht { (niet op reis te gaan) maar (t' huis te blijven) }
 { (Hij is verplicht) (niet op reis te gaan) } daarom blijft hij t' huis.

Hoe onderscheidt onze taal hier de leden? Antwoord. Bij den eersten zin doet men wel als volgt: men plaatst een teeken vóór het woord „niet”, en een teeken vóór het woord „maar”. Zóó blijkt dat „niet” tot een ander oordeel dan „verplicht” behoort, en dat „maar” tot een ander oordeel dan „gaan” behoort. Evenwel, zoo blijkt nog geenszins dat „hij is verplicht” op zichzelf het lid *van eene hoofdbetrekking* uitmaakt. Wil men dit uitdrukken dan doet men zulks dáárdóór dat men aan de twee laatste oordeelen beiden denzelfden vorm geeft, m. a. w. dáárdóór, dat men de rangschikking van de deelen en den vorm van het werkwoord bij het eene oordeel even als bij het andere maakt.

Wat nu den tweeden zin van ons voorbeeld betreft, hier heeft men dit: er staat een teeken vóór het woord „niet”, een teeken vóór het woord „daarom”; het tweede oordeel heeft denzelfden vorm als het derde.

Op dit punt is de taal vrij duidelijk.

Nemen wij nu eens het geval dat een van de drie oordeelen zelf de uitdrukking van eene betrekking is, zóó namelijk dat het uit twee oordeelen bestaat. Stel, bij voorbeeld, wij willen geven eene uitlegging van de volgende formule.

$$ab + cd = kl + mn.$$

Ik vermoed dat dit vraagstuk menig stijlist in verlegenheid brengt.

En toch: houdt men zich bezig met wetenschappelijke onderwerpen, dan komt men allicht in de gelegenheid eene dergelijke vereeniging van betrekkingen, ja zulk eene die nog ingewikkelder is, te behandelen.

Willen wij vinden den weg om dergelijke vraagstukken op te lossen, zoo is het noodig dat wij weten, over welke afbakeningsmiddelen de taal beschikken kan. Welke zijn deze? Antwoord. Wil men in de taal eene reeks van woorden afzonderlijk plaatsen, dan kan men hiertoe inslaan de volgende wegen.

1°. Men plaatst die woorden tusschen twee leestekens: hetzij haakjes, hetzij schrapjes, hetzij punten, hetzij commata, hetzij aanhalingstekens, hetzij een punt en een comma, hetzij een dubbelpunt en een comma, hetzij een puntcomma en een punt enz.

2°. Men schrijft of drukt die woorden met eene afzonderlijke letter.

3°. Men gaat te werk als volgt: men begint die woorden met eene nieuwe regel, en doet eveneens met datgene wat op hen volgt.

4°. Men maakt er eene afzonderlijke afdeeling — hetzij paragraaf, hetzij hoofdstuk hetzij enz. — van.

Hoe zullen wij nu deze hulpmiddelen gebruiken als het er op aankomt, een ingewikkeld weefsel van betrekkingen uit te drukken? Menigeen gaat in zulk geval te werk als volgt. Hij plaatst de gansche uitdrukking tusschen twee *punten* (hij maakt er eene „periode” van); wat de uitdrukking van het zamengestelde lid der hoofdbetrekking aangaat, hij deelt dit in door *commata*. Zie hier een voorbeeld.

„Wat betreft de internationale zijde der kwestie, indien er namelijk eene kwestie bestond, de Minister van Buitenlandsche Zaken zou daarop antwoorden; maar hij, voor zich, verklaarde, dat, na rijp be- raad, besloten was, de aanbesteding te gunnen, of- schoon voor geen geringe som was ingeschreven, gelijk uit de belangrijkheid van het werk is af te leiden”.

Deze zin met tien *commata* en één dubbelpunt, strekt blijkbaar om uit te drukken eene betrekking van welke het eene lid door „wat betrof enz. tot „antwoorden” vertegenwoordigd wordt. Deelde met hem in volgens de methode van de algebra, zoo zou men ongeveer krijgen het volgende.

[(Wat betreft de internationale zijde der kwestie) namelijk (indien er eene kwestie bestond)] {(de Minister van Buitenlandsche Zaken zou daarop antwoorden) (...)}] maar [...]

Vergelijken wij nu de algebraische methode van afbakening met diégene, welke de schrijver van gemelden zin gevolgd heeft, dan vinden wij vooreerst het volgende. In de afbakeningsmiddelen van dien schrijver *zeer weinig afwisseling*. Waarheid nu is dit. Ontmoet men in eene algebraische formule een haakje, dan weet men zeer spoedig, welke de beteekenis van dat haakje is: of namelijk dat haakje het lid van eene betrekking van hooger dan wel dat van eene betrekking van lager orde te kennen geeft, of het 't begin dan wel het eind van een betrekkinglid aanduidt. Aan het comma evenwel kan men zulks niet. Het comma derhalve neemt de dubbelzinnigheid slechts ten deele weg.

Hoe zullen wij nu doen om door middel van de gewone leesteekens te verkrijgen eene duidelijkheid welke aan die van de algebra grenst?

Een eerst vereischte is dit. *Wij moeten zorgen dat er in de afbakeningsteekens eene behoorlijke afwisseling zij.*

Evenwel, wij mogen hierbij niet met willekeur te werk gaan.

Het is van belang, vooreerst, dat we bij ieder teeken

wèl op zijne *waarde* letten. Bij de algebra is het de gewoonte dat men het lid van eene betrekking van hooge orde insluite in grooter haakjes dan men het lid van de betrekking van lager orde doet. Wilde men hier van dat beginsel nu en dan afwijken zoo zou er allicht onduidelijkheid ontstaan. Zeer licht nu ontstaat in een dergelijk geval onduidelijkheid bij de gewone taal, waar men immers dikwijls slechts één teeken in de plaats van twee of wel meer haakjes bezigt. Ik wil dit ophelderen. Neem aan: de waarde van de teekens is aldus. Voor de eenvoudigste betrekking een *comma*, voor de volgende een *puntcomma*; voor de volgende een *dubbelpunt*; voor de volgende een *punt*. M. a. w.: het comma vervangt het haakje (), het dubbelpunt — het haakje { }; het puntcomma — het haakje [].

In dit geval nu is het niet geoorloofd dat men bij eene zamengestelde betrekking te werk ga aldus: men bakent de hoofdeden af door een *comma*, scheidt de onderdeelen van die leden door *commapunten*, door *dubbelpunten* of wel door *punten*. — Bezigt men voor de eenvoudigste indeeling *comma's* dan moet men voor de hoogere indeeling hoogere teekens — hetzij *commapunten*, hetzij *dubbelpunten*, hetzij *punten* — bezigen. Wil men voor de lagere indeeling *commapunten* bezigen, dan mag men voor de hoogere geen

comma's gebruiken. Wil men de laagste indeeling door *punten* aanduiden, dan moet men voor de hooge zijn toevlucht nemen tot een ander middel, bij voorbeeld tot het middel van een nieuwe regel beginnen of wel tot aanhalingsteekens. Enz.

Overigens bestaat het middel, om veel afwisseling in de teekens te brengen, hierin, dat men spoedig tot de hoogere teekens overga. Men werke niet veel met commata, maar ga spoedig over tot dubbelpunten tot punten e. dgl.

De nadeelen van het beginsel om veel met commata te werken, zijn aan sommigen bekend. Men tracht wel eens ze te vermijden dáárdoor dat men eenvoudig commata weglaat. Evenwel, laat men een teeken weg dan wordt men allicht onduidelijk. Ja, meestal is de ware weg hier deze: spoedig tot groo-tere teekens over te gaan.

Laat ons dit een en ander nader ophelderen. Nemen wij daartoe enkele gevallen, bij welke het van belang is op de interpunctie te letten. Beschouwen wij die als zoovele *vraagstukken van stijl*.

1°. *Eerste geval. Er is een aantal feiten en wel zóó: ieder van deze feiten staat tot een gegeven feit (A) in dezelfde betrekking als ieder ander van die feiten.*

Zij A. het eerste betrekkinglid. Nu heeft men dit.

Het eerste lid van de betrekking wordt uitgedrukt door een oordeel. Op dit oordeel volgt het betrekkingsteeken — dit is misschien op zichzelf een oordeel — hetwelk aanduidt, welke betrekking er tusschen het een lid (A) en ieder onderdeel van het laatste lid is. Nu plaatst men een dubbelpunt en vervolgens laat men de andere oordeelen volgen, ieder voorafgaan door een teeken hetwelk aanduidt dat het tot A in dezelfde betrekking als zijn voorganger staat. Voorbeeld. „Zijn paard nam een sprong. Het gevolg was dit: de teugel brak; zijn rijtuig keerde om; hij zelf sprong er uit; hij kwetste zich den arm.”

Hier is de zaak deze. „Zijn paard nam een sprong”, drukt het eerste lid van de betrekking uit; „het gevolg was dit”, ziedaar het betrekkingsteeken; het overige drukt het tweede lid van de betrekking uit.

Wij hebben hier de uitdrukking van het tweede lid door middel van *puntcomma's* ingedeeld. Wij hadden het ook door andere teekens kunnen doen. Hadden wij het door *punten* ingedeeld zoo zouden wij wèl hebben gedaan bij „De teugel” een nieuwen regel te beginnen, opdat namelijk het tweede lid van de betrekking behoorlijk afgepaald was.

In ieder geval moet hier het leesteeiken, dat achter het betrekkingsteeken staat, zijn van hooger orde dan

die teekens met welke men de uitdrukking van het tweede lid indeelt. Het zou, bij voorbeeld, niet gegaan zijn, te schrijven aldus „Het gevolg was dit, de teugel brak; zijn rijtuig keerde om; hijzelf sprong er uit.” Ook zou het hier niet goed geweest zijn, zoo men in de uitdrukking van het tweede lid nu eens het een, dan weder een ander leesteecken gebezigd had.

Wat aangaat het leesteecken, dat *achter het betrekkingsteeken* staat, hier geldt dit. Deelt men de uitdrukking van het tweede lid door *comma's* in, dan doet het niet ter zake of men daar een *punt*, *dubbelpunt*, dan wel een *commapunt* plaatst. Het commapunt is in zulk een geval het meest in gebruik.

Deelt men, daarentegen, de uitdrukking van het tweede lid door middel van *punten* in, dan moet achter het betrekkingsteeken **MINSTENS** ook een punt staan.

Wij behoeven niet afzonderlijk te vermelden, hoe men doen zou indien het eerste lid van de betrekking (A) zamengesteld was.

Bij dit geval lette men nog op de volgende bijzonderheid. Het moet wél uitkomen wáár de uitdrukking van het tweede lid van de betrekking ophoudt.

Dit nu is het geval niet bij een zin als deze. „Vervolgens schreeuwde hij zijnen naam Jerl uit, blafte als een hond en verrichte allerlei kunsten, zonder ooit gedresseerd te zijn.” De bedoeling is

blijkbaar, dat „vervolgens” niet alleen op „schreeuw-„de”, maar ook op „blafte” slaat. Er moest eigenlijk staan: „blafte *hij*”, „verrichtte *hij*” enz.

De lezer beoordeele volgenden Duitschen zin.

Die Karawanenpferde Asiëns sind nach MORITZ WAGNER bei allem Feuer mild, fügsam, klug und haben nichts von der Bosheit und Tücke des Mustangs in den Pampas oder von dem stierköpfigen Eigensinn der Wallachen- und Kosakenpferde. ¹⁾ —

Tweede geval. Verscheiden feiten maken met elkander een geheel dat tot een ander feit in eene bepaalde betrekking staat.

In zulk geval heeft men dit. Het eene lid van de betrekking wordt vertegenwoordigd door eene reeks oordeelen. Men kan deze afbakenen door *commata*, door *commapunten* als ook door *punten*. Men neemt ook hier de wijze van indeeling tot maatstaf van het teeken dat men tusschen het betrekkingsteeken en de uitdrukking van het tweede lid der betrekking plaatst. Voorbeeld.

„Hij bracht een slechten aanleg mede ter wereld, hij genoot eene gebrekkige opvoeding, hij sloeg de raadgevingen van belangstellende personen in den wind, hij zocht bij voorkeur slecht gezelschap.

1) Deze zin is ontleend aan PERTY: *Das Seelenleben der Thiere.*

Het gevolg van een en ander was, dat zijn karakter geheel bedorven werd."

Wij hebben hier het betrekkingsteeken cursief gedrukt.

Ook hier kan men de uitdrukking van het eerste lid indeelen door middel van puntcomma's. Dit slechts: bezigt men hier dergelijke leestekens, dan is het zaak dat men het betrekkingsteeken afbakent door middel van een hooger teeken, dat men het, bij voorbeeld, tusschen twee *punten* of wel tusschen een *punt* en een *dubbelpunt* plaatst. Deelt men daarentegen de uitdrukking van het eerste lid door *dubbelpunten* in dan moet men het betrekkingsteeken noodzakelijk door middel van *punten*, aanduiden. En, deeldt men het in door *punten*, dan moet men het tweede lid door aanhalingstekens, door alinea's e. dgl. aanduiden.

Derde geval. Ieder van de gevallen welke wij tot hiertoe behandeld hebben had dit eigenaardige: er was geen bijzondere betrekking bij eenig paar van de onderdeelen van het zamengestelde lid; wij beschouwden ieder van die onderdeelen met het oog op het andere lid van de betrekking. Willen wij nu te kennen geven *dat de twee onderdeelen van het lid eener betrekking tot elkander in eene bijzondere betrekking staan* dan wordt de zaak meer zamengesteld.

Zoo iets is, bij voorbeeld, het geval bij de volgende uitdrukking.

[„Is de mensch verstrooid dan gaat iedere indruk, dien hij ontvangt, ongemerkt voorbij.] [Vestigt hij daarentegen zijne opmerkzaamheid op eenige voorstelling, dan gebeurt er het volgende. Hij stelt zich niet te vreden met de omstandigheid, dat hij die voorstelling heeft, neen, hij neemt haar in zich op en behoudt haar; hij maakt daarenboven dat die voorstelling zooveel tijd wint als noodig is, zal ze zich ontplooijen, zal ze zich eene plaats in de ziel verwerven, zal ze reproduceeren andere voorstellingen die daartoe geschikt zijn — hetzij dan dat deze wat inhoud betreft op haar gelijken, — hetzij dat zij wat inhoud eene tegenstelling met haar maken — zal ze eindelijk eene weerkerige werking met die voorstellingen aangaan en hierdoor zelf gewijzigd worden of wel die andere voorstellingen wijzigen”.]

Wij hebben hier de uitdrukkingen van de hoofdeden der betrekking ieder tusschen [] geplaatst.

In zulk eene zamengestelde vereeniging van gedachten als deze is het moeilijk in de leesteeke eene behoorlijke afwisseling te brengen. Men bezige hier niet meer leesteeke dan noodig is. Het is niet bepaald noodig één enkel woord dat als betrekkingsteeken dient, het woord „eindelijk”, bij voorbeeld,

tusschen commata te plaatsen. Verder is het niet noodig, elke omschrijving, die door middel van het betrekkelijk naamwoord geschiedt, tusschen commata te plaatsen. Verder is het niet noodig, het voegwoord „dat”, geregeld door een comma vooraf te doen gaan. Men plaatse niet meer leesteevens dan de duidelijkheid vereischt.

Sommigen, we zeiden het reeds, maken zich tot gewoonte het dubbelpunt in het bijzonder te gebruiken tusschen het betrekkingsteeken en de uitdrukking van het laatste lid der betrekking.

Dit is goed zoolang er in de uitdrukking van het tweede lid geen punten staan. Is dat echter het geval dan moet men achter het betrekkingsteeken **MINSTENS** een *punt* plaatsen.

In het algemeen geldt voor de interpunctie van een zamengesteld geheel van gedachten deze regel. *Men beginne met de deelen van de meest ondergeschikte betrekking, die afteekening vereischt, en deele deze in door middel van het leesteeven van de laagste orde. Vervolgens bakene men de betrekkingleden van de hoogere orde af, en wel door middel van het volgend leesteeven enz. enz.*



Van den Schrijver verscheen vroeger o. a.
het volgende.

DE KUNST VAN SCHRIJVEN. Proeve van een stelsel van
Stijlleer dat de zielkunde tot grondslag heeft. (Arnhem,
J. VAN EGMOND).

APERÇU DE LA PHILOSOPHIE DES MIRACLES. (Ar-
nhem, J. VAN EGMOND).

DE WIJZE HOE MEN BEHOORT DE DWALING TE KEER
TE GAAN. (Zalt-Bommel, VAN HAREN NOMAN).

GEDACHTEN OVER OPVOEDKUNDE. (Amsterdam, J. LEEN-
DERTZ).

VRAGEN EN OPMERKINGEN BETREFFENDE HET HOO-
GER ONDERWIJS. (Amsterdam, J. LEENDERTZ).

HET ONDERWIJS IN DE LOGICA. Adres aan Zijne Excel-
lentie den Minister van Binnenlandsche Zaken. (Utrecht,
KEMINK EN ZOON).



